

מהי 'חלות' – תגובה לתגובה

במאמרי: מהי 'חלות' ('צהרי ב') – טענתי שהמושג 'חלות' מאפיין יישות הלכתית מטפיזית, כעין אידיאה אפלטונית, שרובצת על יישים ממשיים בעולמנו. עיקר טיעוני היה שזוהי יישות ולא תואר, ולכן עצם קיומן הסימולטני של חלויות סותרות על אדם, או חפץ כלשהו, אינו בהכרח מהוה בעיה לוגית.

הרב קהת בתגובתו ('צהרי ד') טען כנגדי ש'חלות' היא, כלשונו: 'שלב התקבלות התוצאה עקב המעשה'. לאחר מכן טוען הרב קהת כי לא מצאנו חלויות הלכתיות שאינן משפטיות, כמו 'חלות אתרוג', 'חלות סוכה' וכדומה.

טענתי, כאמור, היתה שהחלות היא יישות ולא תואר. לא ברור לי מהי האלטרנטיבה שמציע הרב קהת. 'חלות' ודאי אינה 'החלת חלות', שאם כן לא ברור את מה אנו מחילים באותה פעולת החלה. לפי הרב קהת יש לומר 'החלת דין' ולא 'החלת חלות'. אלא שאם כן, אין לדבריו כלל בהלכה מושג 'חלות' אלא רק מושג של 'דין' (שהוא תואר ולא יישות), כפי שטענתי במאמרי הנ"ל). באשר לאפשרות זו, פוק חזי מאי עמא דבר. האם באמת לא מדברים בעולם הישיבות והלימוד על יישות ששמה 'חלות הלכתית'?

מעבר לכך, מה בדבר קיומן של חלויות סותרות? האם הרב קהת חולק על האפשרות הזו? באם לא, אזי הוא איננו מפרט איך הוא היה מציע להסביר זאת. מעמדתו של הרב קהת עולה שהמושג חלות קיים רק בתחילת היותו של העצם הקונקרטי בעל סטטוס הלכתי. האם לדעתו אין חלות אשת איש על האשה גם שנה לאחר נישואיה? גם כאן, פוק חזי מאי עמא דבר.

באשר לטענתו השנייה של הרב קהת, הקובעת ש'חלויות' הן דווקא משפטיות, אין במאמרי התייחסות לקיומן של יישויות שהן חלויות הלכתיות (ולא משפטיות), ולכן נקודה זו אינה נוגעת לעיקר הדיון. אולם מכיון דאיקלע לידינו נימא בה מילתא. כפי שהסיק הרב קהת נכונה מתוך דברי, לענ"ד אכן ישנן חלויות לא משפטיות. כל מושג הלכתי הוא מימוש של אידיאה הלכתית, שניתן לכנותה 'חלות סוכה', או 'חלות אתרוג'.

מכיון שעניינינו כאן הוא אמפירי, כלומר דיון באופן השימוש במושג 'חלות' כפי שהוא נהוג בעולם הלמדני, ראוי להביא תחילה הנמקה אמפירית לטובת עמדתו. ר' חיים מבריסק, שהוא ללא ספק מאבותיו המכוננים של העולם הלמדני המוכר לנו כיום, משתמש במושג 'חלות' (ואפילו במושג 'חפצא' = יישות), שהוא חריף יותר, ביחס למושגים הלכתיים שהם לגמרי לא משפטיים. 'חפצא של תפילה', הוא מושג רווח במשנתו (ראה בספרו על הרמב"ם, ה' תפילה פ"י ה"ו), או 'חפצא של מעשה מצוה' (ה' ק"פ פ"ה ה"ז). הרב זווין עומד על כך בספרו 'אישים ושיטות' (בפרק העוסק ב' חיים)¹, ועומד גם על הקשר בין המושג 'חפצא של הדבר' למושג 'השם של הדבר', שהוא למעשה מושג 'חלות' כפי שהוגדר בדברי.

לפיכך נראה שהרב קהת יכול לכל היותר לטעון כנגדי שההבדל בין חלויות משפטיות לחלויות הלכתיות, הוא שאת הראשונות מסרו לידינו, ואילו האחרונות לכאורה אינן מסורות בידינו. אם מותר לי לשער, כוונתו של הרב קהת היא לטעון שחלויות מאפיינות רק יישויות הלכתיות שמסורות בידינו, קרי: יישויות משפטיות. כלומר, חלות היא אכן יישות ולא תואר, וודאי גם לא פעולת החלה (וכמו שנתבאר לעיל). נראה שבכוונתו לטעון שרק יישויות הלכתיות משפטיות נקראות במינוח הלמדני 'חלויות'.

כאן, כאמור, אין סתירה ישירה לנאמר במאמרי הנ"ל, שכן לפי עמדה כזו עדיין 'חלות' היא יישות (ולא תואר או פעולה). למרות זאת, ברצוני לחלוק גם על הניסוח המרוכז הזה. סוגיית 'הזמנה מילתא', מצביעה על אפשרות להחיל חלות הלכתית שאינה משפטית (למשל, 'חלות בית כסא', במונחי הגמרא בברכות כ"ו). כך הדבר גם לגבי סוגיית 'ברירה' שבוחנת את האפשרות להחליף רטרואקטיבית חלויות שונות על חפץ מסוים. כך גם לגבי התניה שמעכבת את קיומה של החלות על חפץ. כל אלו נאמרו גם לגבי מושגים הלכתיים שאינם דווקא משפטיים (ראה למשל 'אנציקלופדיה תלמודית' ערך 'הזמנה' וערך 'ברירה').

אדגים זאת דווקא לגבי 'חלות סוכה', שהיא אחת הדוגמאות שבחר הרב קהת עצמו בתגובתו. דווקא לגביה קל מאד להראות שיש לה קיום עצמאי מעבר למושג ההלכתי 'סוכה'².

1. וראה גם אצל הרב צבי שכטר בספרו 'נפש הרב' על הרב סולובייצ'יק, גישה דומה.
2. לגבי 'הזמנה' בסוכה, ראה למשל מחנ"א (ה' צדקה ס"י ב); משני"ב (ס"י תרלח ס"ק ט) ושעה"צ (שם ס"ק יא), ועוד.

אביא כעת, בקצירת האומר, שתי ראיות לדברי:

1. הרמ"א (או"ח תרלט, ז) פוסק שהיושב בסוכה בעת שיורד גשם (שאז הוא פטור משיבה בסוכה, מכיון שלא מתקיים 'כעין תדורו') נקרא הדיוט. ומפורסמת הקושיה שהקשה בעל היעונג יום טוב' (סי' מט): מדוע הוא רק נקרא הדיוט? לכאורה הוא עבריין, שכן הוא עבר על איסור שימוש, או הנאה, בסוכה (עיי' ביצה ל, א: "מה חג לה' אף סוכה לה'"). ומבאר הגר"א וסרמן ב'קובץ שיעורים' שם (וראה גם קה"י סוכה סי' ז'), שבעת שיורד גשם זו כלל אינה סוכה. אמנם המבנה הפיזי קיים, אולם מבנה זה אינו סוכה. הפטור משיבה בסוכה אינו רק פטור על היגברא, אלא היחפצא' עצמו השתנה מבחינה הלכתית. אם כן, טוען הגר"א וסרמן, היושב בסוכה כשיורד מטר אינו עבריין, שהרי הוא אינו יושב בסוכה, אלא ב'פרגולה' (=סככה).

ה'סוכה' ההלכתית אינה מבנה גשמי גרידא, גם אם הוא בנוי כהלכה לכל פרטיה ודקדוקיה. המבנה המדויק הוא תנאי לחלות שם סוכה על המבנה. המבנה ללא החלות אינו סוכה הלכתית, אלא לכל היותר סככה. דומני כי דוגמא זו של הרב קהת, היא עצמה מורה שישנה חלות הלכתית גם בתחומים הלא-משפטיים של ההלכה.

אגב, לדעת מפרשים רבים ניתן להתנות על עצי סוכה (עי' בסוגיית הגמרא בביצה שם, וברי"ף ורש"י ושאר מפרשים), ואז לא תחול עליה חלות הסוכה או קדושת עצי סוכה. אנו רואים שכמו בכל חלות משפטית, ניתן להתנות על קיומה של חלות, גם אם היא הלכתית ולא משפטית.

2. בסוגיית הגמרא במסכת נדרים (כט, א-ב) סובר אביי שקדושת הגוף פוקעת בכדי (ואין הלכה כמותו). פירוש הדברים הוא שלא ניתן להפקיע קדושה של חפץ כלשהו ללא מעשה בידיים. לדעת אביי גם תנאי לא מועיל להפקיע קדושה, שכן גם התניה אינה מעשה אלא דיבור. הרשב"א (בחי'דושיו לביצה ל, א) מקשה על אביי מדברי הגמרא שם שקובעת כי לא ניתן להתנות על עצי הסוכה. הרשב"א מוכיח מכאן שקדושת הגוף אינה פוקעת בכדי, כלומר לא ניתן להפקיעה על ידי דיבור (תנאי, במקרה זה), ודלא כדעת אביי³.

השאלה שברצוני להעלות כאן היא, איך מתמודד הרשב"א עצמו עם העובדה שקדושתה של הסוכה דוקא כן פוקעת בכדי, וזאת מייד עם תום חג הסוכות. לית מאן דפליג על כך שלאחר תום החג אין קדושה (מן התורה) על הסוכה הכשרה למהדרין שעומדת בחצרי. האם אין כאן הוכחה שקדושת הגוף דוקא כן פוקעת בכדי? רק חלף הזמן, וקדושתה של הסוכה פקעה

3. תירוצו של הרשב"א אינו נוגע לכאן, כמו גם עצם עמדתו המוקשה, לפיה איסור ההנאה מעצי סוכה הוא בבחינת 'קדושה', עמדה שרוב המפרשים והפוסקים חולקים עליה.

לה מאליה. זוהי ממש פקיעת קדושה בכדי, ואפילו אין כאן התניה כלשהי של האדם. דומני כי אנו רואים שוב שסוכה אינה מבנה גשמי, אף אם הוא בנוי בכשרות לפי כל פרטי ההלכה. לאחר חג הסוכות, המבנה הזה אינו אלא סככה. 'סוכה' היא סככה שיש עליה חלות 'סוכה'. לאחר החג, פקעה חלות 'סוכה' מן המבנה הפיזי, וכעת אין כאן כלל סוכה. מכיון שכך, אין כאן פקיעת קדושה בכדי. פקיעת קדושה היא כאשר נותר חפץ בעינו, בעוד שהקדושה פקעה הימנו. בנדון דידן החפץ (ואולי נכון יותר: החפצא) עצמו נעלם. הקדושה היא נצחית, וה'חפצא' הוא שפקע בכדי, לכן הרשב"א לא מתקשה מעצם פקיעת הקדושה בכדי עם תום החג.

משתי ראיות אלו עולה בבירור שישנו מושג חלות גם במושגים הלכתיים שאינם משפטיים. אפילו התניה שייכת לגביהם, כמו גם דין 'הזמנה' (כפי שהוזכר למעלה).

לסיכום הדברים אומר כך:

במאמרי הקודם טענתי שיחלות' היא יישות ולא תואר. עד כה אינני רואה כל אלטרנטיבה לכך (גם לא במאמר התגובה של הרב קהת). כאן הוספתי עוד, וגם זאת בניגוד לנאמר בתגובתו של הרב קהת, שכל המושגים ההלכתיים, גם בתחומים הלא-משפטיים של ההלכה, חופפת עליהם אידיאה, או, אם תרצו: 'חלות'. המושג הקונקרטי הוא מימוש של האידיאה ההלכתית, ואכן בדרך כלל האדם הוא זה שמחיל אותה על החפץ.

גם אם ימצא מושג הלכתי שחלותו אינה מסורה בידי של האדם (כמו: בכור בהמה, איסורי אכילה כחלב או חזיר, ועוד), עדיין מסתבר לומר שישנה חלות הלכתית של דין זה, אלא שהיכולת להחיל אותה אינה בידינו. גם במקרים אלו משמעותו של המושג ההלכתי היא מעבר למושג הקונקרטי-ריאלי, בבחינת 'אריא הוא דרביעא עליה'.

הרב סולובייצ'יק כותב בספרו 'איש ההלכה' שההלכה היא מערכת עקרונית אפריוריים שדרכם אנו מתבוננים על המציאות. טענתי כאן היתה שמערכת זו אינה מערכת של עקרונית התבוננות וניתוח גרידא, אלא מערכת של יישויות שרובצת על המציאות. מי שמצוייד במשקפיים הלכתיות יכול להבחין ביצלי ההלכתי שחופף על המציאות הקונקרטית, זו הנראית גם בעין בלתי מזויינת.

